
LEIRE

Toki naiz uri batera eltzean, beti jat atsegin ango zerbaitez jabetzea; txikiak izanda be, zoragarritasunez gainezka daukaguz eurak, kale, etxe ta bazter txit eder eta lillurak, barruragotu ezkerro, barriz, aibat eleiza, jauregi, torre-etxe eta abar geure-geureak; gure aurretikoen aztarnak, gomutakiz beteak. Asko dira gaur gure asaben kondairaz jabetu nairik, gure lur-ataletan urduri dabiltzanak. Baita neu be.

Eta olakoetan nik, ia beti, jeografi, edesti, paper edo libururen bat eskuratzea, pozgarri jatanik ezin ukatu. Illabete batzuk dirala, iru gizaseme gaztek Naparru-aldeak, azal samarretik ikus-naia erakutsi eusten, nik lagundurik. Izentatu zan eguna, eta goiztar arako bidea artu genduan laurok: Dima, Gasteiz, Azazeta, Kanpetzu'n ogi gozoak arturik, Azedo, Mues, Azketa, or aurrez-aurre Montajurra bekokimotz, Lizarra, Obanos, Eunate (emen gosaldtu), Liedene, Sangotza, Xabier...

Napar mixiolari trebeak merezi eban arnasaldi ederra. Gaztelu inguruak eta etxea ta eleiza azterkatzeten doguz astiro. Goiz bikaiña, eta guk aize gozotan ase nai geure birikiak. Gaztelu-ostean jasotakoa, aparteko ederrez jantzia aurkitu genduan, eta eleizbarruan mixiolariaren iduria eta Karmengo Amarena sarreratik eskumara: toki bakotxean miresten diran gauzak, ez dautse bardin barne-lezea arrotzen. An ortaz oartu nintzan ni, iru gazteen autuetatik.

Andik beera jatxirik, Yesa barrenean artu genduan Leire'rako bidea. Emen daukagu monastegi au, jagi ta duin, Xabier'tik ur sarmar. Mendi zuri-luzea jagole legez, Yesa potzua eta Aragoi lurak aurrez-aur, or dozu Leire, Santutegi baketsua, leku askotakoak sarri ikuskatua, Salbatore Doneko Abat-etxea, nik noizik bein neure bizitzan miretsia. Guk zoli-zoli, barru ta kanpo, bertako eleiza, aterpe, santu, baratz eta arte-gailluak ikuskatu ditugu. Jente arrotz asko begi-luze; or Bilboko autokar dotore bat be. Gazteak mendirantz igon dabe.

Onakoetan, lekaideak euren zeregiñetan dagozan bitartean, atean, eleizan eta abar, jenteari erakutsi leikeona erakusteko arduradun bereziak egon oi dira. Lenago berriatuar bat egoan emen; orain beste batek eukan lanbide au, ots, liburuak, iduriak eta olakoak

saldtu, lekaretxearen entzute ta gauzak eskiñi ta zabalduz. Laurotatik bakotxak erosi eban atsegiñen jakona. Nik Leyre liburuxka erosi neban, ango kondaira, monasteri, eleiza eta monumentuak ekazana; txikia baiña betea, euskera jatorraen gainera.

Bakartegi ontako orri politikak au dakar lenengoz, istori pizkat oso mamintsu; onela diño: "Edestia. Iruña'tik 60 kilometro bide inguru ditugu Leire'ko Abat-etxera. Bai Naparro'tik, bai Aragoi'tik eta bai Auñamendi-iparralde aukera errezak dituzu bertortzeko. Tarragona'tik Donostiruntz doan bitzabaletik albora, beste bide estuagoan gora, berela aurkituko dozu, bakartegi ixil eta ikusgarri au.

"Abatetxearen inguruak zoragarriak ditugu. Iparalderuntz Errando naiz Leire'ko maillo ebakia ura pendiza! Aitz soil aretan mendigoizaleak ba-dute ibil-leku aukerakoa. Ego alderantz, Yesa'ko aintzira; putzu barea ta paketsua. Onen ur-ertzari lotuta, an dijoa Prantzi'tik Kompostelara dijoan bidea. Santiago-galtzarak jende inguratzen zuen alderdi artara. Sorkalderuntz, Berdun'go ur-bidea. Oroel'go gallurra ta Aitzegi San Juan'go mendiak. Sorkalderuntz, urrutira, mendi-kate luzeak. Aien nagusi Ujue'ko erpiña agiri da.

"Abatetxea IX'garren gizaldia baiño lenagokoa da. Bakar zale batzuek an bizi izan ziran sendiarteko aitzuloetan. 848'garren urtean, alde aietara iritxi zan Kordoba'ko San Eulujio. Ordurako, praille-sail aundia ta liburutegi aberatsa arkitu zituan etxe aretan. X'garren eta XI'garren gizaldietan, Naparroa'ko Erregeen bizi-leku ta obitegi nagusia izan zan., Santxo Nagusiaren egunetan, izen aundia iritxi eban. Abatetxeak lur-zabalak zituan bere mendearen esku zeuden aldi aietan, Naparroa;ko errigintza, jakintza eta Auñamendietatik zetozen Santiago'rako bideburuak. Garai onetan, Kluni'ko bizikera Auñamendi aldean zabaltzen nagusi izan genduan. XIII'ren gizaldian, Teobaldo erregeak Zister-Ordenako arau estua sartu zuan bertan. Ondoren bea-aldia izan zuan abatetxeak 1836'garren urtean, Leire'ko praille bizitza ondatu egin zan. Elizetako ondasunak salgai jarri baitzituan "desmortozazio" izeneko lege kaltegarriak.

"XX'garren gizaldian, Naparroa'ko Aldundiak abatetxea lengo nagusitasunera ekartzen, alegiñak egin zituan. 1954'garren urtean abatetxea berriro

dira: Letradu bat (Paulo donea) Petri donea ta Maria, Juan ebanjelaria ta irudi ondatu bi.

Iruzokodun au eta gaiñeko irudiak atalaurreri itsatsita dagozela dirudie. Lendabiziko atalaurrea turuta-itxurako sei abez osatua zan, nunbait, bere buruzka ta makukoskekin.

14.—(Irudi aundiak): Mikel donea erensugearen gaiñean, bere iruzokondoko ezkutarekin: Jagoba Donea, Salbatzaillea, Petri done, Juan ebanjelaria ta antzaldatzeko gerta-irudia.

15.—Munile ta Alodi neskatz ziñopen oiñazeketa: Jainkoaren eskutik pozaren-pozez doaz.

16.—Oñazeketaren beste agerpen bat. Nexka bietako batek borroaren aizkora dau lepoan eta bestea bere txanda-zai dago.

17.—Jonas balearekin erakusten dausku.

18.—Txerren batek anima bat atzematen dau.

19.—Apokalipsis'ko mamutzarra.

20.—Ikustaldia (Andra Maria'rena).

21.—Aingeruaren Barri Ona Andra Mariari.

22.—Azken-epaiketarako deika dagoan turutadun aingerua.

23.—Turutadun beste aingeru bat.

24.—Gotzain bat.

25.—Leoi inguratutako Jagoba Donea.

26.—Zirikaldi sareetara jausitako anima bat.

27.—Bere atzamarrak ortzikatzen dabezan egaztiak.

28.—Suge-lepo, egazti-gorputz eta atzaparrak dituan abere arrapalaria.

29.—Giza-itxurako zenbait iduri, makupean zapalduak eta kateperatuak.

30.—Leoi-kumeak eize-usaian orruka.

31.—Koskak: xingote-kukumarru ta aberetzar itxurakoak. Auek, ogibide ta pekatuekiko antzirudiak ditugu.

IV. (X, XI eta XIV'garren gizaldiko) ELIZA

Atalaurrea ikus-ondoren, zoaz barrukaldera ta erdi-erdian jarri zaite (10). Emendik askoz obeto nabaitzen dira elizaren iru aldiak:

—(X'garren gizaldiko) arburua.

—(XI-XII'garren gizaldiko) eliz-barnea, buruzkietaraiño.

—(XIV'garren gizaldiko) maku-zorrozdun eliza-sapaia.

11. Leku beretik elizaren ARBURUA ikustatu.

Erromatar-giroaren aurretikoa. Begira: erdiko eliz-barnearen makua, zapaldua dago. Bere barruko

makuarekiko, kosketatik irtena dezu. Eliz-barne ontako maku guziak alako makurrera bat agertzen dute. Eliz-bularraren leio zabalean ere, makurrera bere. Alboetako eliz-barneak berdiñezak dira. Eskuiko eliz-barneak, ezkeraldeko be-aldean urratu zabala du, erdiko eleiz-barnetik datorren makurrea zutikatzeke.

Argintza, maillukada gogorrez landutako zakarra agiri da.

Buruzkiak, antziñatekoak. Abeak ez dute oiñarrik, geienetan, ezta lepagailurik ere.

Azkenengo zatia, geroko urtetan kendu egin zuten.

Arrilandua oi baiño aundiago da. Arria nabartua du.

10. Ingurua miatu.

Eliz-barne aundia, erromatar-girokoa da, buruzkien goi-alderaiño. Arria, zuria ta karezkoa da. Erditindun makuak, bikaiñak dira. Atalaurrearekin alako opilla egiten du; au, agian zurezko sapaiz estalia. Onen etxe-ertzetan ederki nabari dira bere ixuriak.

ELIZ-SAPAIA maku-zorrotzekoa da. Maku auen giltzak armarriz ornituak daude. Alde ontako arria, bekoaren gaiñean oso nabarmena da; orixka baita, eta ia beti erdi-aldean zulatuxea.

Eliz-barne ontan, bi aldare dauzkagu:

Bata, klasiku berria ta Nunille ta Alodi doneei jasoa.

Bestea, barroko-tankerakoa, Leire'ko Andre Maria'ri eskeiña.

12. XV'garren gizaldiko gotiku-erako elizatzoa atxurdiñezko kutxatilla batean, an ditugu Naparroa'ko lenengo errege-erregiñen ondakiñak.

Aldarean (XIV-XV'garren gizaldiko) zurezko Gurutze aundia landua agiri da.

Elizara sartzeko, erromatar-giroko atalaurretxoa du. Iru-zokondodun arlan barruan Jagoba-tankerako lauburua agiri du.

Elizatzoa au ikusita, Bakartegiko ikusaldia bukatua dezue. Prailleak beren koruan abesten ari badira, elizako alkietatik aien otoitza entzun dezakezu. Bakarti aiek, otoitzean eta lanean bizi dira; gregoriar abeskera izan dute lendik beren oitura. Elizkizunetan eta Kondairamiaketan daramate beren garaia... Beren bizikera bakartia bide dala, Bakartegi aipagari oni iraunarazten diote.

AITA ONAINDIA